

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**НЭЭЛТТЭЙ ГИШҮҮНЧЛЭЛТЭЙ УЛС ТӨРИЙН НАМУУДЫН
БҮХ НИЙТИЙН СОНГУУЛЬД НЭР ДЭВШИГЧЭЭ СОНГОДОГ
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА**

Судалгааны төрөл: Харьцуулсан судалгаа
Судалгааны код: СТ-25/201
Хугацаа: 2025.02.17

ЗАХИАЛАГЧ: Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Баярмаа

Хянасан: ПСХХ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга Д.Онолт
ПСХХ-ийн Судалгааны хэлтсийн дарга П.Түмэнцэцэг

Судлаачид: Ц.Ариунаа, Э.Дашзэгвэ, Б.Батцэцэг

Агуулга

Хүснэгтийн жагсаалт.....	2
Товчилсон үгийн жагсаалт	2
Удиртгал.....	3
Судалгааны хураангуй.....	4
Нэг. Нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намын эрх зүйн орчин.....	6
1.1.Австралийн Холбооны Улс.....	7
1.2.Америкийн Нэгдсэн Улс	8
1.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс	9
1.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс.....	11
Хоёр. Улс төрийн намын үндсэн дүрэм дэх гишүүн болон дэмжигчдийн зохицуулалт	13
2.1.Австралийн Холбооны Улс.....	13
2.2.Америкийн Нэгдсэн Улс	14
2.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс	15
2.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс.....	15
Гурав. Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо.....	18
3.1.Австралийн Холбооны Улс.....	19
3.2.Америкийн Нэгдсэн Улс	20
3.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс	21
3.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс.....	22
Ном зүй.....	24

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Улс орнуудын улс төрийн намын эрх зүйн харьцуулсан тойм	4
Хүснэгт 2. Улс орнуудын улс төрийн намыг зохицуулсан хууль тогтоомжууд	6
Хүснэгт 3. АХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намууд (2022 оны сонгуулийн дүнгээр)	7
Хүснэгт 4. АНУ-ын Конгресс дахь улс төрийн намын жагсаалт (2024 оны байдлаар)	9
Хүснэгт 5. ИБУИНХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн нам (2024 оны байдлаар)	10
Хүснэгт 6. БНИУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намууд (2022 оны сонгуулийн дүнгээр)	12
Хүснэгт 7. Улс төрийн намын дэмжигчид нэр дэвшүүлэхэд оролцдог эсэх	13
Хүснэгт 8. АХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намуудын гишүүнчлэл, дэмжигчдийн зохицуулалт	13
Хүснэгт 9. АНУ-ын Конгресс дахь улс төрийн намуудын гишүүнчлэл, дэмжигчдийн зохицуулалт	14
Хүснэгт 10. БНИУ-ын улс төрийн намуудын дүрэм дэх гишүүн болон дэмжигчдийн зохицуулалт	16
Хүснэгт 11. АНУ-ын Ардчилсан нам болон БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалтын харьцуулалт	18
Хүснэгт 12. АХУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо	19
Хүснэгт 13. АНУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо	20
Хүснэгт 14. ИБУИНХУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо	21
Хүснэгт 15. БНИУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо	22

Товчилсон үгийн жагсаалт

АХУ	Австралын Холбооны Улс
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
ИБУИНХУ	Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс
БНИУ	Бүгд Найрамдах Итали Улс
ЕХ	Европын Холбоо

Удиртгал

Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Баярмаагийн захиалгаар “Нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намуудын бүх нийтийн сонгуульд нэр дэвшигчээ сонгодог гадаадын зарим орны туршлага” харьцуулсан судалгааг Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн нам (non-membership-based party) бүх нийтийн сонгуульд нэр дэвшигчээ хэрхэн сонгодог талаарх гадаадын зарим орны туршлагын харьцуулан судлах.

Судалгааны хамрах хүрээ, бүтэц: Захиалагчийн хүсэлтийн дагуу нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намтай улсуудаас Австралийн Холбооны Улс, Америкийн Нэгдсэн Улс, Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс, Бүгд Найрамдах Итали Улсыг сонгон авч дараах үндсэн асуудлуудыг хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомж, сонгуулийн байгууллага, улс төрийн намын цахим хуудас дахь мэдээлэл болон намын үндсэн дүрэм, журмуудын хүрээнд харьцуулан судаллаа. Үүнд:

1. нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намын эрх зүйн орчин, парламентад суудалтай намууд;
2. намын дүрэм дэх гишүүн, дэмжигчдийн зохицуулалт;
3. нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо зэрэг асуудлыг харьцуулан судалсан.

Судалгааны арга зүй: Энэхүү судалгааг дээр дурдсан улс орнуудын холбогдох хууль тогтоомж, нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намуудын дүрэм, сонгуулийн байгууллагуудын зохицуулалт, намын цахим хуудас дахь мэдээлэл зэрэг эх сурвалжуудыг судалж, харьцуулсан шинжилгээ, нэгтгэн дүгнэх арга зүй ашиглан гүйцэтгэлээ.

Түлхүүр үгс: нээлттэй гишүүнчлэлтэй нам, нэр дэвшүүлэх үйл явц, гишүүн бус дэмжигч, улс төрийн нам, сонгууль, урьдчилсан сонгууль, урьдчилсан санал хураалт, гишүүнчлэлийн бүтэц.

Key words: non-membership-based party, inclusive, candidate nomination process, non-member participants, political party, election, primary elections, primarie, membership structure.

Судалгааны хураангуй

Улс төрийн намын гишүүнчлэлийг хязгаарлаагүй, иргэдийн оролцоонд тулгуурлаад илүү нээлттэй, олон нийтэд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг намыг нээлттэй гишүүнчлэлтэй гэж үздэг (Norm Kelly USAID, 2024). Улс төрийн намын нээлттэй гишүүнчлэлтэй эсэхийг дараах гол шалгууруудаар тодорхойлно. Үүнд:

- зөвхөн намын гишүүд бус, дэмжигчдийн саналыг сонсох, шийдвэр гаргахдаа тэднийг оролцуулдаг;
- намаас нэр дэвшигчийг сонгох үйл явцад дэмжигчид оролцох боломжтой байдаг;
- намын санхүүжилт, үйл ажиллагааны ил тод байдалд онцгой анхаарч олон нийтэд мэдээлэл хүргэхэд өндөр ач холбогдол өгдөг.

Улс орнуудын улс төрийн намууд нь нээлттэй гишүүнчлэлийг өөрсдийн дүрмээр харилцан адилгүй зохицуулдаг. Тухайлбал, АНУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан сонгууль, БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалт нь дэмжигчдийн оролцоог хамгийн өргөнөөр хангадаг бол АХУ-ын Хөдөлмөрийн нам нь гишүүнчлэлийн ил тод байдлаараа жишиг болдог. Харин ИБУИНХУ-ын Либерал Ардчилсан нам нь гишүүдээс гадна дэмжигчдийн бүртгэлийг хөтөлдөг цахим системтэй бөгөөд бүртгэлийг нийтэд мэдээлдэг байна.

Дээрх улс орнуудын нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намын гишүүнээр элсэхэд тавигдах шаардлага, дэмжигчдийн оролцоо, нэр дэвшүүлэх үйл явц, ил тод байдлын харьцуулалтыг дараах хүснэгтээс харна уу.

Хүснэгт 1. Улс орнуудын улс төрийн намын эрх зүйн харьцуулсан тойм

№	Агуулга	АХУ	АНУ	ИБУИНХУ	БНИУ
1	Намын гишүүнээр элсэхэд тавих шаардлага	Хөдөлмөрийн намын хувьд 18 нас хүрсэн тус улсын иргэн, эсхүл байнга оршин суугч, намын үзэл баримтлалыг дэмжигч, бусад намын давхар гишүүнчлэлгүй, гишүүний татвараа төлсөн байх	Ардчилсан намын хувьд 18 нас хүрсэн тус улсын иргэн, тухайн муж улсын сонгогчийн бүртгэлд өөрийгөө бүртгүүлэх, гишүүний татвар төлсөн байх	Либерал Ардчилсан намын хувьд 16 нас хүрсэн тус улсын иргэн, намын үзэл баримтлалыг дэмжигч, гишүүний татвараа төлсөн байх	Ардчилсан намын хувьд тус улсын иргэн, эсхүл ЕХ-ны байнгын оршин суугч, эсхүл оршин суух зөвшөөрөлтэй гадаадын иргэн байх, намын үнэт зүйл, үндсэн дүрэм, ёс зүйн дүрмийг хүлээн зөвшөөрсөн, гишүүний татвар төлсөн байх
2	Намын дэмжигчид нэр дэвшүүлэхэд оролцдог эсэх	Санал хураалтад оролцохгүй.	Урьдчилсан сонгуульд оролцох боломжтой.	Санал хураалтад оролцохгүй.	Урьдчилсан сонгуульд оролцох боломжтой.
3	Нэр дэвшүүлэх үйл явц	Гишүүдийн санал хураалтаар нэр	Урьдчилсан сонгууль зохион байгуулж,	Тусгай хорооноос шалгаруулж,	Урьдчилсан сонгууль зохион байгуулж,

		дэвшигч тодруулна. Зарим тохиолдолд намын төв байгууллага нэр дэвшигчийг шууд тодруулж болно.	дэмжигчдийн оролцоотойгоор нэр дэвшигчийг тодруулна.	гишүүдийн санал хураалтаар нэр дэвшигчийг тодруулна.	намын гишүүд, дэмжигчдийн оролцоотойгоор нэр дэвшигчийг тодруулна.
4	Ил тод байдал ба хариуцлага	Санхүүгийн тайланг ил тод нийтэлдэг.	Санхүүжилтэд хязгаар тогтоож, тайланг ил тод нийтэлдэг.	Санхүүгийн тайлан, нэр дэвшигчдийн мэдээллийг ил тод нийтэлдэг.	Нэр дэвшигчдийн тайлан болон хандивыг ил тод нийтэлдэг.

Нэг. Нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намын эрх зүйн орчин

Нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн намтай улсууд болох АХУ, АНУ, ИБУИНХУ, БНИУ нь намуудын үйл ажиллагааг зохицуулахдаа түүний гишүүнчлэл, бүх нийтийн сонгуульд нэр дэвшигчээ тодруулах сонгуулийн үйл явц, дэмжигчдийн оролцоо, санхүүгийн болон үйл ажиллагааны ил тод байдал зэрэгт онцгой анхаарал хандуулдаг байна.

Судалгаанд авагдсан орнуудын улс төрийн намын үйл ажиллагааг зохицуулж буй хууль тогтоомжуудыг доорх хүснэгтэд нэгтгэн харуулав.

Хүснэгт 2. Улс орнуудын улс төрийн намыг зохицуулсан хууль тогтоомжууд

№	Улс	Улс төрийн намыг зохицуулж буй хууль тогтоомжууд
1	АХУ	<ul style="list-style-type: none">- Хамтын нөхөрлөлийн сонгуулийн тухай хууль;- Сонгуулийн тухай хууль;- Улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хууль;- Зөрчлийн тухай хууль;- Олон нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль;- Дээд шүүхийн шийдвэрүүд.
2	АНУ	<ul style="list-style-type: none">- Үндсэн хууль;- Холбооны сонгуулийн компанит ажлын тухай хууль;- Хоёр намын сонгуулийн компанит ажлын шинэчлэлийн тухай хууль;- Сонгуулийн эрхийн тухай хууль;- Үндэсний сонгогчдын бүртгэлийн хууль;- Иргэний эрхийн хууль;- Дээд шүүхийн шийдвэрүүд.
3	ИБУИНХУ	<ul style="list-style-type: none">- Улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилтийн тухай хууль;- Эрх тэгш байдлын тухай хууль;- Мэдээлэл хамгаалах тухай хууль;- Улс төрийн намууд, сонгууль, бүх нийтийн санал асуулгын тухай хууль.
4	БНИУ	<ul style="list-style-type: none">- Үндсэн хууль;- Иргэний хууль;- Улс төрийн намуудад төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль;- Сенатын болон Төлөөлөгчдийн танхимын сонгуулийн сурталчилгааны үйл ажиллагааг зохицуулах тухай хууль;- Улс төрийн нам, хөдөлгөөний ил тод байдал, хөөн хэлэлцэх хугацааг зохицуулах зэрэг төрийн эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай хууль;- Шүүхийн шийдвэрүүд;- Европын Холбооны эрх зүйн орчин ба олон улсын гэрээ.

Судалгаанаас үзэхэд, улс орнуудын улс төрийн намтай холбоотой харилцааг Монгол Улс шиг бие даасан хуулиар зохицуулдаггүй, сонгуулийн болон бусад хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Эдгээр нь улс төрийн намуудын гишүүнчлэл, зохион байгуулалтын уян хатан байдлыг хангаж, иргэдийн улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцох эрхийг өргөжүүлэхэд чиглэсэн байна.

АНУ дахь урьдчилсан сонгууль (primary elections) нь тухайн муж улсын сонгуулийн хууль болон Ардчилсан намын дүрмийн дагуу явагддаг (The National Conference of State Legislatures, 2024) бол БНИУ-ын урьдчилсан санал хураалт нь Ардчилсан намын үндсэн дүрэм (Statuto del Partito Democratico, 2024) болон урьдчилсан санал хураалтын журам (Regolamento delle Primarie, 2024)-ын дагуу

явагддаг байна. Харин АХУ-д намуудын дотоод зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа нь муж улс, нутаг дэвсгэрийн түвшний хууль тогтоомжоор зохицуулагддаг нь илүү орон нутгийн оролцоог хангахад чиглэгддэг онцлогтой.

Түүнчлэн, судалгаанд авагдсан улсуудын хуулиуд улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдал, сонгуулийн үйл явцын шударга байдлыг хангахаар зохицуулдаг байна. ИБУИНХУ-д намуудын санхүүжилтийг хянах тогтолцоо нь хандивлагчийн мэдээллийг ил тод байлгахыг шаарддаг (Political Parties, Elections and Referendums Act 2000 (PPERA), 2000) бол БНИУ-д санхүүгийн дэмжлэгийг төрөөс шууд бус байдлаар олгох зохицуулалт хэрэгждэг (Statuto del Partito Democratico, 2013). Эдгээр зохицуулалт нь намуудын санхүүгийн ил тод байдлыг хангах суурийг бүрдүүлж байна.

1.1.Австралийн Холбооны Улс

АХУ-ын **Үндсэн хууль** нь ардчилсан тогтолцоо, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, сонгуулийн эрх зэрэг суурь зарчмаар улс төрийн намын гишүүнчлэлийн асуудлыг шууд бус байдлаар зохицуулдаг.

- **Хамтын нөхөрлөлийн сонгуулийн тухай хууль**¹-иар сонгуулийн үйл ажиллагаа, улс төрийн намын бүртгэл, бүртгэлтэй улс төрийн намын үйл ажиллагааны тайлан, сонгуулийн сурталчилгааны зардлын санхүүжилт, ил тод байдлыг хэрхэн хангах талаар зохицуулдаг;
- **Викториа мужийн сонгуулийн тухай хууль**² - зэрэг аль нэг муж улсын сонгуулийн тухай хуулиар тухайн муж улсын нутаг дэвсгэрийн түвшний сонгууль, улс төрийн намын бүртгэл, үйл ажиллагааг зохицуулдаг;
- **Зөрчлийн тухай хууль**³-ийн 1А бүлэгт улс төрийн намын үйл ажиллагаатай шууд бус хамааралтай төрийн албан хаагчдын мэдээлэл, санхүүгийн зөрчлийн хэлбэр, намын үйл ажиллагааг зохицуулдаг;
- **Олон нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулиар** улс төрийн намын санхүүгийн болон үйл ажиллагааны ил тод байдлыг шаарддаг;
- **АХУ-ын Дээд шүүхийн шийдвэрүүд** - улс төрийн намын гишүүнчлэл, санхүүжилттэй холбоотой маргааныг шийдвэрлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд шийдвэрүүд нь улс төрийн ажиллагаанд оролцох эрхийг хамгаалах үндэслэл болдог.

Дээр дурдсанаас гадна АХУ-ын муж улсуудын хууль болон тухайн намын дүрмээр намын гишүүнчлэлийн асуудлыг зохицуулж байна.

Хүснэгт 3. АХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намууд (2022 оны сонгуулийн дүнгээр)

¹ Австрали (1918). Commonwealth Electoral Act. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgibin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/cea1918233/ хандсан: 2025-01-03.

² Австрали (2002). Electoral Act. Хандах: http://www7.austlii.edu.au/cgibin/viewdb/au/legis/vic/consol_act/ea2002103/ хандсан: 2025-01-03.

³ Австрали (1914). Хандах: Crimes Act https://www.austlii.edu.au/cgibin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/ca191482/ хандсан: 2025-01-03.

№	Улс төрийн нам	Суудлын тоо	
		Төлөөлөгчдийн танхимд	Сенатад
1	Австралийн Хөдөлмөрийн нам (Australian Labor party)	77	26
2	Либерал нам (Liberal)	58	25
3	Үндэсний нам (The Nationals)	16	-
4	Ногоон нам (The Greens)	4	12

Эх сурвалж: (Australian electoral commission, 2022)

1.2. Америкийн Нэгдсэн Улс

АНУ-д улс төрийн намын тухай бие даасан хууль байхгүй ч үйл ажиллагааг нь хэд хэдэн хууль тогтоомжоор зохицуулж байна.

АНУ-ын **Үндсэн хууль**⁴-д улс төрийн намын талаарх тухайлсан заалт байхгүй ч, сонгох, сонгогдох эрх, холбоо байгуулах эрхийг тунхагласан нь намын эрх зүйн үндсийг тогтоосон. Тухайлбал:

- I нэмэлт, өөрчлөлт – “Холбоо байгуулах эрх чөлөө, үг хэлэх эрх чөлөө, чуулга уулзах эрхийг хамгаална.” Тодруулбал, улс төрийн намууд энэ заалтыг үндэслэн өөрийн үйл ажиллагааг чөлөөтэй явуулах ба намын хурал, сонгуулийн кампанит ажил, дэмжигчдийн уулзалтууд зэргийг энэ заалтаар баталгааждаг.
- XVII нэмэлт, өөрчлөлт – Энэхүү заалтын дагуу намууд тус улсын Сенатад нэр дэвшигчдийг тодруулах, тэднийг сонгуульд оролцоход гол зохицуулалт болдог.

Холбооны сонгуулийн кампанит ажлын тухай хууль⁵ нь АНУ-ын сонгуулийн санхүүжилтийг зохицуулсан гол хууль юм. Тус хуулиар улс төрийн намын сонгуулийн санхүүжилт, зардлын ил тод байдлыг хангах, намуудын хандив, зардлын дээд хязгаарыг тогтоож, сонгуулийн кампанит ажлын санхүүгийн тайланг ил болгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулдаг.

Хоёр намын сонгуулийн кампанит ажлын шинэчлэлийн тухай хууль⁶ нь Холбооны сонгуулийн кампанит ажлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан холбооны хууль юм. Энэ хуулиар улс төрийн намд хандивласан, сонгуулийн шууд зардалд зарцуулагдахгүй ч, намын үйл ажиллагаа (захиргааны зардал, сургалт, сурталчилгаа гэх мэт) болон сонгуулийн кампанит ажлын ерөнхий дэмжлэгт зориулагддаг санхүүжилтийг хязгаарлаж, сонгуулийн сөрөг сурталчилгааг хориглодог.

Сонгуулийн эрхийн тухай хууль⁷-иар улс төрийн нам, сонгуулийн байгууллагууд арьс өнгө, үндэс угсаа, хүйс, гарал үүслээр ялгаварлахыг хориглосон. Улс төрийн намууд сонгуулийн кампанит ажил болон нэр дэвшүүлэх үйл явцдаа тэгш

⁴ Америк (1787) [1992]. Constitution of the United States. Хандах: <https://n9.cl/1uvms> хандсан: 2025-01-06.

⁵ Америк (1971) [1979]. Federal Election Campaign Act. Хандах: <https://www.fec.gov/legalresources/legislation/> хандсан: 2025-01-06.

⁶ Америк (2002). Bipartisan Campaign Reform Act <https://www.congress.gov/107/plaws/publ155/PLAW-107publ155.pdf>

⁷ Америк (1965) [2006] Voting Rights Act. Хандах: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R43626/15> хандсан: 2025-01-06.

оролцоог хангах, сонгуулийн кампанит ажлыг бүх иргэдэд хүртээмжтэй байлгах үүргийг уг хуулиар хүлээсэн.

Үндэсний сонгогчдын бүртгэлийн хууль⁸ нь сонгогчдын бүртгэлийг хялбаршуулах, тэгш боломжийг хангах зорилготой. Улс төрийн намд сонгогчдын баазаа өргөжүүлэх, кампанит ажлаа үр дүнтэй зохион байгуулахад уг хууль чухал нөлөө үзүүлдэг.

Иргэний эрхийн хууль⁹-ийн дагуу улс төрийн намууд нь сонгуулийн кампанит ажил, гишүүнчлэл, дэмжигчдийн оролцоонд арьс өнгө, хүйс, гарал үүсэл зэрэг ялгаварлан гадуурхлын аливаа хэлбэрийг хориглох үүрэг хүлээдэг.

Дээд шүүхийн практик:

- California Democratic Party v. Jones¹⁰ нь улс төрийн намд өөрийн нэр дэвшигчийг тодруулах үйл явцыг дотоод дүрэм, журамдаа нийцүүлэн зохион байгуулах бие даасан эрхийг хамгаалдаг.
- Citizens United v. FEC¹¹ нь улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцооны үндсэн зарчмуудыг тодорхойлдог.

Улс төрийн намыг АНУ-ын Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр нэмэлт, өөрчлөлтөд заасан холбоо хэлбэрээр байгуулдаг. Холбооны түвшинд улс төрийн намуудыг бүртгэдэг албан ёсны төвлөрсөн систем байдаггүй учраас нийт намуудын тоог тодорхойлох боломжгүй байна. Харин Холбооны сонгуульд оролцохыг хүссэн намууд Холбооны сонгуулийн хороо (FEC)-нд бүртгүүлж, намын дүрэм, санхүүгийн тайлан зэргийг бүртгүүлэх шаардлагыг биелүүлэх үүрэгтэй. 2024 оны 6 дугаар сарын байдлаар Холбооны сонгуульд оролцох эрхтэй 53 улс төрийн нам үйл ажиллагаа явуулж байна. (Ballotpedia, 2025) Конгрессын сонгуулийн үр дүнгээр Бүгд найрамдах нам болон Ардчилсан нам (Democratic Party, 2025) суудал авсан.

Хүснэгт 4. АНУ-ын Конгресс дахь улс төрийн намын жагсаалт (2024 оны байдлаар)

№	Улс төрийн нам	Суудлын тоо	
		Төлөөлөгчдийн танхимд	Сенатад
1.	Бүгд Найрамдах нам (Republican Party)	220	53
2.	Ардчилсан нам (Democratic Party)	215	47

1.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс

ИБУИНХУ-д улс төрийн намын үйл ажиллагааг дараах хуулиудаар зохицуулж байна. Үүнд:

⁸ Америк (1993) [1994]. National Voter Registration Act (NVRA). Хандах: <https://n9.cl/fifh5> хандсан: 2025-01-06.

⁹ Америк (1964). Civil Rights Act. Хандах: <https://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/CivilRightsActOf1964.pdf> хандсан: 2025-01-06.

¹⁰ Америк (2000). California Democratic Party v. Jones. Хандах: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/530/567/> хандсан: 2025-01-06.

¹¹ Америк (2010). Citizens United v. FEC. Хандах: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/558/310/> хандсан: 2025-01-06.

- **Улс төрийн нам, сонгууль, ард нийтийн санал асуулгын тухай хууль**¹²-иар:
 - намын гишүүнчлэлийн бүртгэлийг нээлттэй, ил тод байлгах;
 - намын гишүүдээс ирж байгаа хураамж, хандив, бусад орлогыг тайлагнахыг;
- **Эрх тэгш байдлын тухай хууль**¹³-иар:
 - 1 дүгээр бүлэгт гишүүн бүрд нас, хүйс, арьс өнгө, шашин шүтлэгээс үл хамааран адил тэгш боломжийг олгох;
 - 5 дугаар бүлэгт намын гишүүдийг дэмжих, сурталчлах, идэвхжүүлэх үйл ажиллагаа тэгш эрхийн зарчмыг баримтлах;
- **Мэдээлэл хамгаалах тухай хууль**¹⁴-ийн 1 дүгээр бүлэгт гишүүдийн бүртгэлийг хариуцлагатай хөтлөх, хувийн мэдээллийг зөвшөөрөлгүй ашиглахгүй байх талаар тусгасан;
- **Улс төрийн намын сонгуулийн тухай хууль**-иар улс төрийн намын хандив, санхүүжилтийн талаар;
- **Нам байгуулах тухай хууль**¹⁵-ийн 12 дугаар зүйлд улс төрийн намын бүртгэл, 21 дүгээр зүйлд намын үндсэн үйл ажиллагааны санхүүжилтийн талаар нарийвчлан тусгасан;
- **Эрүүгийн хууль**¹⁶- сонгуулийн үйл ажиллагааны явцад гарсан зөрчил болон хууль бус үйлдлүүдийг зохицуулна.

ИБУИНХУ-д 300 гаруй улс төрийн нам байдаг ба тэдгээрийн ихэнх нь орон нутгийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг, эсхүл сонгуульд оролцдоггүй байна. 2024 оны бүх нийтийн сонгуулийн дүнгээр зургаан нам Парламентын Нийтийн танхимд суудал авсан нь Хөдөлмөрийн нам олонх, Консерватив нам сөрөг хүчин болсон байна.

Хүснэгт 5. ИБУИНХУ-ын Нийтийн танхимд суудалтай улс төрийн нам (2024 оны байдлаар)

№	Улс төрийн нам	Нийтийн танхимд
1	Хөдөлмөрийн нам	411
2	Консерватив нам	121
3	Либерал ардчилсан нам	61
4	Шотландын үндэсний нам	9
5	Умард Ирландын Синн Фейн нам (Sinn Féin)	7
6	Ардчилсан холбооны нам	5

Эх сурвалж: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10009/>

¹² Их Британи (2000). Political Parties, Elections and Referendums Act. Хандах: <https://n9.cl/579bu> хандсан: 2025-01-07.

¹³ Их Британи (2010). Equality Act. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents> хандсан: 2025-01-07.

¹⁴ Их Британи (2018). Data Protection Act. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/12/contents> хандсан: 2025-01-07.

¹⁵ Их Британи (2009). Political Parties and Elections Act. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/12> хандсан: 2025-01-07.

¹⁶ Их Британи (1826). Criminal Law and Election Offences. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo4/7/64/contents> хандсан: 2025-01-07.

1.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс

БНИУ-д улс төрийн намын тухай тусгайлсан хууль байхгүй боловч үйл ажиллагааг нь дараах хууль тогтоомжийн хүрээнд зохицуулж байна. Үүнд:

- **Үндсэн хууль**¹⁷-ийн 18 дугаар зүйлд иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийг, 49 дүгээр зүйлд улс төрийн нам чөлөөтэй байгуулах эрхийг тус тус баталгаажуулсан;
- **Иргэний хууль**¹⁸-иар улс төрийн намыг холбоо (associazioni)-ны нэг хэлбэр гэж үздэг учраас хуулийн 36-38 дугаар зүйлд заасан холбооны эрх зүйн байдал, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг тодорхойлсон зохицуулалтыг баримталдаг;
- **Улс төрийн намуудад төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль**¹⁹-иар төрөөс санхүүгийн дэмжлэг олгох тогтолцоог бий болгосон. Үндсэн 2 хэлбэрээр санхүүжилт олгодог байсан. Үүнд: 1) Парламентад суудалтай намуудад жил бүр тогтмол дэмжлэг үзүүлэх, 2) Сонгуулийн кампанит ажлын зардлыг нөхөн олгох. 1993 оны ард нийтийн санал асуулгаар 1 дэх байнгын тогтмол санхүүжилтийг хассан боловч 2 дахь санхүүжилтийн хэмжээг нэмсэн байна. Зардлыг нөхөн олгохдоо бодит зардлыг бус тухайн намын авсан саналын хувиар тооцож олгодог байна;
- **Сенатын болон Төлөөлөгчдийн танхимын сонгуулийн сурталчилгааны үйл ажиллагааг зохицуулах тухай хууль**²⁰-иар сонгуулийн зардлыг хянах, улс төрийн намуудын санхүүжилтийн ил тод байдлыг хэрхэн хангах талаар зохицуулсан;
- **Улс төрийн нам, хөдөлгөөний ил тод байдал, хөөн хэлэлцэх хугацааг зохицуулах зэрэг төрийн эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай хууль**²¹-д улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, хандивын хэмжээнд хязгаар тогтоох асуудлыг тусгасан;
- **Шүүхийн практик:** Тус улсын Үндсэн хуулийн шүүх болон бусад шүүхийн тухайлсан хэрэг маргааны шийдвэрүүд нь улс төрийн намын үйл ажиллагааг зохицуулах, чиглүүлэхэд чухал үүрэгтэй байх тохиолдол бий. Тухайлбал, улс төрийн намуудын дотоод ардчиллыг хангуулах, гишүүдийн эрхийг хамгаалах талаарх зэрэг хэрэг маргааныг шүүхээс шийдвэрлэсэн байдал нь цаашид жишиг хэм хэмжээ гэж ойлгогддог;

¹⁷ Итали (1947) [2020]. Constitution of the Italian Republic. Хандах:

https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf хандсан: 2025-01-07.

¹⁸ Итали (1942) Codice civile. Хандах: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita197336.pdf> хандсан: 2025-01-07.

¹⁹ Итали (1974) State's contribution to the financing of political parties. Хандах:

https://legislationline.org/sites/default/files/2024-11/Italy_Law хандсан: 2025-01-07.

²⁰ Итали (1993) Rules governing election campaigns for the election to the Chamber of Deputies and the Senate. Хандах: https://www.osce.org/files/f/documents/c/2/535974_1.pdf хандсан: 2025-02-17.

²¹ Итали (2019) Measures to Combat Crimes Against the Public Administration, as well as on the Statute of Limitations for Crimes and the Transparency of Political Parties and Movements. Хандах: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2019/01/16/18G00170/sq> хандсан: 2025-02-17.

- **ЕХ-ны эрх зүйн орчин ба олон улсын гэрээ:** ЕХ-ны гишүүн орны хувьд БНИУ-ын улс төрийн намын дотоод зохицуулалт нь тус холбооны улс төрийн санхүүжилтийн дүрэм болон ардчилсан удирдлагын зарчимтай нийцсэн байх шаардлагатай байдаг. Ялангуяа Европын парламентын сонгуульд оролцдог намуудад энэ нь зайлшгүй хангасан байх шалгуур болдог.

Тус улсад улс төрийн намууд гишүүнчлэлийнхээ асуудлыг дотоод ардчиллын зарчмыг удирдлага болгон өөр өөрийн дүрмээр зохицуулдаг. Энэ нь улс төрийн намыг Иргэний хуульд заасан холбоо (associazioni) хэлбэртэй гэж үздэгтэй холбоотой.

Зарим улс орнуудад (Герман, Франц) улс төрийн намыг хуулийн этгээдээр бүртгэж, хуулийн этгээдийн тухай хуулиар зохицуулдаг. Харин БНИУ-д улс төрийн намыг "хуулийн этгээд" гэж үздэггүй бөгөөд намуудыг бүртгэдэг албан ёсны төвлөрсөн систем мөн байдаггүй. Иймээс нийт намуудын тоог яг таг нарийн тодорхойлох боломжгүй. Улс орны хэмжээнд болон зөвхөн тухайн орон нутгийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг улс төрийн нам, бүлгүүдийг нийлүүлэн тооцвол зуугаар тоологдоно гэж үздэг. Гэхдээ Италийн Парламентын сонгуульд ойролцоогоор 10-15 нам тогтмол оролцдог байна. Сонгуульд оролцох намыг Сонгуулийн ерөнхий хороо бүртгэдэг нь зөвхөн тухайн сонгуулийн үйл ажиллагаатай холбоотой байдаг.

2022 оны сонгуулийн үр дүнд дараах улс төрийн намууд Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхимд доорх тооны суудал авчээ.

Хүснэгт 6. БНИУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намууд (2022 оны сонгуулийн дүнгээр)

№	Улс төрийн нам	Төлөөлөгчдийн танхимд	Сенатад
1	Италийн Ахан дүүс (Fratelli d'Italia)	117	63
2	Лига (Lega)	65	29
3	Италийн хүч (Forza Italia)	48	20
4	Ардчилсан нам (Partito Democratico)	70	37
5	5 Од Хөдөлгөөн (Movimento 5 Stelle)	50	26
6	Үйл ажиллагаа - Италия Вива (Azione - Italia Viva)	17	7
7	Ногоонтон болон зүүн жигүүрийн холбоо (Alleanza Verdi e Sinistra)	10	6

Хоёр. Улс төрийн намын үндсэн дүрэм дэх гишүүн болон дэмжигчдийн зохицуулалт

Судалгаанд авагдсан улсуудын улс төрийн намууд гишүүн болон дэмжигчдтэй холбоотой харилцааг улс төрийн намын дүрмээр зохицуулж байна. Намууд насанд хүрсэн байх, намын үзэл баримтлалыг хүлээн зөвшөөрөх, гишүүний татвар төлөх зэрэг шалгуурыг хангасан тохиолдолд гишүүнээр элсүүлдэг зохицуулалт нийтлэг байна. Ялгаатай зохицуулалт нь судалгаанд авагдсан дөрвөн орноос АНУ, БНИУ-д намын дэмжигчээр бүртгүүлсэн иргэд урьдчилсан сонгууль зэрэг тодорхой үйл ажиллагаанд оролцон санал өгөх эрхтэй байна.

Хүснэгт 7. Улс төрийн намын дэмжигчид нэр дэвшүүлэхэд оролцдог эсэх

АХУ	АНУ	ИБУИНХУ	БНИУ
Санал хураалтад оролцохгүй.	Урьдчилсан сонгуульд оролцох боломжтой.	Санал хураалтад оролцохгүй.	Урьдчилсан санал хураалтад оролцох боломжтой.

2.1.Австралийн Холбооны Улс

АХУ-д улс төрийн нам байгуулахыг тулд Сонгуулийн тухай хуулийн XI хэсэгт заасны дагуу тус улсын сонгуулийн төв байгууллага болох Сонгуулийн хороонд бүртгүүлэх шаардлагатай. 2024 оны байдлаар АХУ-ын Парламентад суудалтай дөрвөн улс төрийн намаас гадна Сонгуулийн хороонд бүртгэлтэй 50 нам үйл ажиллагаа явуулж байна (Australian electoral commission, 2024).

АХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намуудын гишүүн, дэмжигчдийн асуудлыг тухайн намын дүрмээр зохицуулсныг дараах хүснэгтэд харуулсан болно.

Хүснэгт 8. АХУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намуудын гишүүн, дэмжигчдийн зохицуулалт

№	Улс төрийн нам	Зохицуулалт
1	Австралийн Хөдөлмөрийн нам	Тавигдах шаардлага: <ul style="list-style-type: none"> - 18-аас дээш насны АХУ-ын иргэн, эсхүл байнга оршин суух эрхтэй иргэн байх; - улс төрийн намын үзэл баримтлал, бодлого үйл ажиллагааг дэмжигч байх; - гишүүнчлэлийн татвараа жил бүр төлсөн байх; - бусад улс төрийн намын давхар гишүүнчлэлгүй байх. Гишүүнчлэлийн эрхийг татвар төлснөөр сунгадаг. Гишүүнчлэлийн шаардлагыг хангасан намын гишүүн аливаа шалгаруулалт, намын бодлого, нэр дэвшигчийг тодруулах санал хураалтад оролцох эрхтэй.
2	Либерал нам	Тавигдах шаардлага: <ul style="list-style-type: none"> - 18-аас дээш насны АХУ-ын иргэн, эсхүл байнгын оршин суугч байх; - намын үзэл баримтлал, бодлогыг дэмжигч байх; - гишүүнчлэлийн татвараа жил бүр төлсөн байх. Намын үзэл баримтлал, үйл ажиллагааг идэвхтэй дэмжигчид нь сонгуулийн кампанит ажилд оролцох, хандив өгөх эрхтэй. Нам дэмжигчидтэй нээлттэй харилцан тэдний санал бодлыг үйл ажиллагаандаа тусгадаг.

		Гишүүнчлэлээс түдгэлзүүлсэн, ёс зүйн зөрчилтэй гишүүн намын дотоод үйл ажиллагаа, намын сонгуульд оролцох эрхгүй.
3	Ногоон нам	<p>Тавигдах шаардлага:</p> <ul style="list-style-type: none"> - намын үзэл баримтлал, дүрмийг хүлээн зөвшөөрч дэмждэг байх; - 18-аас дээш настай байх; - өөрийн хүсэлтээр гишүүнээр элсэхээр өргөдөл гаргасан байх; - бусад улс төрийн намын давхар гишүүнчлэлгүй байх; - гишүүнчлэлийн татвараа төлсөн байх. <p>Гишүүний эрх:</p> <ul style="list-style-type: none"> - намын бодлого боловсруулах үйл явцад оролцох; - бүх нийтийн сонгуульд нэр дэвшигчдийг тодруулах санал хураалтад оролцох; - намын удирдлагын сонгуульд оролцох; - намын үйл ажиллагаанд оролцох, санал хүсэлт гаргах. <p>Гишүүнчлэл дуусгавар болох нөхцөл:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сайн дурын үндсэн дээр; - намын дүрэм журмыг ноцтой зөрчсөн тохиолдолд дуусгавар болно.

2.2. Америкийн Нэгдсэн Улс

АНУ-д албан ёсны нээлттэй гишүүнчлэлтэй улс төрийн нам гэсэн ойлголт ховор боловч зарим нам өөрийн үйл ажиллагааг намын гишүүдээс илүү дэмжигчдэд суурилсан байдлаар явуулдаг. Тухайлбал, Бүгд найрамдах намын дэмжигчид нь намд бүртгүүлэх шаардлагагүйгээр сонгуулийн сурталчилгаанд оролцдог (Republican National Committee, 2024), Леберитари нам (Libertarian Party) уян хатан гишүүнчлэлийн бүтэцтэй бөгөөд дэмжигчдийнхээ сүлжээнд илүү тулгуурладаг бол Ардчилсан намын дэмжигчид урьдчилсан сонгуульд оролцох боломжтой байдаг (The National Conference of State Legislatures, 2025). Эдгээрээс нээлттэй гишүүнчлэлтэй намтай хамгийн ойр бөгөөд Конгресст суудалтай Ардчилсан намыг жишээ болгон авч үзье.

Хүснэгт 9. АНУ-ын Конгресст суудалтай Ардчилсан намын гишүүнчлэл, дэмжигчдийн зохицуулалт

№	Улс төрийн нам	Зохицуулалт
1	Ардчилсан нам	<p>Ардчилсан намд бүртгүүлэхэд тавигдах нийтлэг шаардлага (Democratic National Committee, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - АНУ-ын иргэн эсвэл тухайн муж улсын сонгуулийн эрх бүхий оршин суугч байх; - 18 нас хүрсэн байх; - Тухайн муж улсын сонгогчийн бүртгэлд өөрийгөө Ардчилсан намын гишүүн гэж бүртгүүлэх; - Зарим муж улсад намын дотоод үйл ажиллагаанд оролцохын тулд гишүүний татвар төлсөн байх; <p>Мөн муж улс бүр өөрийн шаардлагыг тавьдаг. Иргэд тухайн муж улсын сонгуулийн бүртгэлийн системд Ардчилсан намын гишүүн гэж өөрийгөө бүртгүүлэхдээ дараах гурван хэлбэрээр бүртгүүлэх боломжтой. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>цахимаар</u> - зарим муж улсад цахимаар бүртгүүлэх боломжтой бөгөөд тухайн муж улсын сонгуулийн бүртгэлийн системд бүртгүүлнэ;

		<ul style="list-style-type: none"> - <u>биечлэн</u> - цахим бүртгэл байхгүй Нью Хэмпшир, Вайоминг, Хойд Дакота зэрэг муж улсын иргэд тухайн нутагт дэвсгэрт байрлах сонгуулийн байгууллагад биечлэн бүртгүүлнэ; - <u>шуудангаар</u> - муж улсын бүртгэлийн маягтыг бөглөөд шуудангаар илгээнэ.
--	--	--

2.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс

Либерал Ардчилсан Нам (The Liberal Democrats, 2024) нь ИБУИНХУ дахь төвийн баруун чиглэлийн нам бөгөөд 1988 онд "Либерал нам" болон "Ардчилсан нам" гэсэн хоёр том намын нэгтгэсний үр дүнд байгуулагдсан.

Либерал Ардчилсан Намын Үндсэн дүрэм (Federal Constitution of the Liberal Democrats, 2023) нь тус намын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, гишүүдийн оролцоог хангах, ардчилсан шийдвэр гаргах процессыг зохицуулах зорилготой бөгөөд намын дотоод үйл ажиллагаа, гишүүдийн эрх, үүргийг тодорхойлж, намын бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох боломжийг бүх гишүүдэд эрх тэгш олгодог.

Либерал Ардчилсан намын Үндсэн дүрмийн 2 дугаар зүйлд гишүүнээр бүртгүүлэх иргэнд тавигдах шалгуурыг дараах байдлаар заасан байна. Үүнд:

Гишүүнээр бүртгүүлэх шалгуур:

- 16-аас дээш настай байх;
- ИБУИНХУ-ын иргэн, эсхүл албан ёсны оршин суух эрхтэй байх;
- намын үзэл баримтлал, бодлогыг дэмжих мэдэгдэл гаргасан байх;
- гишүүний хураамжаа жил бүр төлсөн байх.

Гишүүнчлэл нэг жилийн хугацаатай байх бөгөөд хураамж төлснөөр автоматаар гишүүнчлэл автоматаар сунгагдана.

Дэмжигчийн үүрэг, оролцооны хувьд, тус намын Үндсэн дүрэмд намын гишүүнээр элсэхгүйгээр намын үйл ажиллагааг дэмжихийг хүссэн хэн бүхэнд нээлттэй гэж заасан бөгөөд дэмжигчдийг бүртгэлтэй дэмжигчийн схемийг ажиллуулан тэдний нэрсийн жагсаалтыг намын цахим хуудсанд нийтэлдэг.

Дэмжигчид дараах эрх үүргийг хэрэгжүүлнэ:

- намын үйл ажиллагааны талаар мэдээлэл авах;
- намын бодлого, үйл ажиллагааг сурталчлах;
- сонгуулийн кампанит ажилд сайн дурын ажилтнаар оролцох;
- бодлого боловсруулах, зөвлөх үйл ажиллагаанд санал өгөх эрхгүй.

2.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс

БНИУ-ын Парламентад суудалтай улс төрийн намуудын дүрэмд гишүүнчлэлийн шаардлага болон дэмжигчдийн оролцоог хэрхэн зохицуулсныг дараах хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 10. БНИУ-ын улс төрийн намуулын дүрэм дэх гишүүн, дэмжигчдийн зохицуулалт

№	Улс төрийн нам	Зохицуулалт
1	Италийн Ахан дүүс	<p>Гишүүнээр бүртгүүлэхэд дараах шаардлагыг хангасан байна (Fratelli d'Italia, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Намын ёс зүйн дүрэм (Codice Etico)-ийг хүлээн зөвшөөрсөн байх; - хувийн мэдээллээ ашиглахыг зөвшөөрөх; - гишүүнчлэлийн татвараа жил бүр төлсөн байх. <p>Гишүүнчлэлээ цаасан болон цахим хэлбэрээр бүртгүүлж болно. Гишүүнчлэлийн бүртгэлээ жил бүр хийлгэнэ. Албан ёсны гишүүнчлэлгүй бол намын бодлого боловсруулах, дотоод сонгууль зэрэг намын дотоод үйл ажиллагаанд оролцох эрхгүй.</p>
2	Лига	<p>Дараах шаардлагыг хангасан иргэд тус намын гишүүнээр элсэх хүсэлт гаргаж болно (Statuto della Lega per Salvini Premier, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - БНИУ-ын болон ЕХ-ны иргэн, эсхүл тус улсад хууль ёсоор оршин сууж буй гадаадын иргэн байх; - намын зорилго, үзэл баримтлал, үндсэн дүрмийг хүлээн зөвшөөрч, дэмжиж байх; <p>Албан ёсны гишүүнчлэлгүй боловч намын үзэл баримтлалыг дэмждэг хүмүүс намын сонгуулийн кампанит ажилд оролцож, олон нийтийн арга хэмжээнд туслан дэмжих боломжтой. Намын дотоод сонгуульд дэмжигчид ямар нэгэн хэлбэрээр оролцох боломжгүй.</p>
3	Италийн хүч	<p>Гишүүнд тавигдах шаардлага (Statuto di Forza Italia, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - 14 нас хүрсэн БНИУ-ын иргэн байх; - Намын зорилго, үйл ажиллагаа, үндсэн дүрмийг хүлээн зөвшөөрсөн байх. <p>Дараах тохиолдолд гишүүнчлэл дуусгавар болно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - өөрөө хүсэлт гаргасан; - Үндсэн дүрэм зөрчсөн; - гишүүний татвар төлөөгүй. <p>Дэмжигчид намын үйл ажиллагаанд чөлөөтэй оролцож болох боловч намын дотоод сонгуульд оролцох эрхгүй байдаг.</p>
4	Ардчилсан нам	<p>Тус намын гишүүн дараах шаардлагыг хангасан байна (Statuto del Partito Democratico, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - БНИУ-ын иргэн, ЕХ-ны байнгын оршин суугч, эсхүл оршин суух зөвшөөрөлтэй гадаадын иргэн байх; - намын үнэт зүйлийн тунхаг, үндсэн дүрэм, ёс зүйн дүрмийг хүлээн зөвшөөрсөн байх; - гишүүний татвар төлсөн. <p>Дэмжигч гэж намын албан гишүүнчлэлгүй боловч намын үйл ажиллагаа, сонгуулийн кампанит ажилд оролцдог хүмүүсийг хэлнэ. Тэд албан ёсны сонгогчдын нэрийн жагсаалт (Albo degli Elettori)-д бүртгүүлж байж оролцооны эрхтэй болно. Энэхүү оролцоо дараах хэлбэртэй:</p> <ul style="list-style-type: none"> - намын бодлого, мөрийн хөтөлбөр боловсруулах хэлэлцүүлэгт оролцох; - намын дотоод анхан шатны сонгууль (Open Primary)-д санал өгөх. <p>Харин нэр дэвшүүлэх санал гаргах болон намын дотоод үндсэн сонгуульд санал өгөх эрхгүй.</p>

5	Таван од хөдөлгөөн	<p>Тус намд гишүүнээр элсэх бол (Statuto del Movimento 5 Stelle, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - 16 насанд хүрсэн байх; - намын зорилго болон үйл ажиллагаатай зөрчилдөх нам, холбоонд гишүүнчлэлгүй байх; - БНИУ-ын болон ЕХ-ны иргэн, эсхүл оршин суух зөвшөөрөлтэй гадаадын иргэн байж болно. <p>Дэмжигчид намын хэлэлцүүлэгт оролцож тодорхой санал, санаачилга гаргаж болох боловч намын дотоод үйл ажиллагаа, сонгуульд оролцох, нэр дэвших боломжгүй. Тус намын гол онцлог нь бүх үйл ажиллагаа нь цахим платформд суурилдаг.</p>
6	Үйл ажиллагаа - Италийн Вива	<p>“Үйл ажиллагаа” нам:</p> <p>Гишүүнчлэлийн шаардлага (Statuto di Azione, 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> - ЕХ-ны иргэн байх; - хүсэлтээ бичгээр гаргасан байх; - гишүүний жил тутмын татвараа төлсөн байх. <p>Дэмжигчид намын бодлого боловсруулах, сонгуулийн кампанит ажилд дэмжлэг үзүүлэх хэлбэрээр оролцож болно. Гэхдээ намын дотоод сонгуульд санал өгөх эрхгүй.</p> <p>Италийн Вива нам:</p> <p>Гишүүн болох иргэд дараах шаардлагыг хангасан байна (Statuto di Italia Viva, 2022):</p> <ul style="list-style-type: none"> - 16 нас хүрсэн байх; - БНИУ-ын болон ЕХ-ны иргэн байх, мөн БНИУ-д оршин суугч иргэд, албан ёсны оршин суух зөвшөөрөлтэй гадаадын иргэн байх; <p>Албан ёсоор гишүүнчлэлгүй боловч намын үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж буй хүмүүсийг "дэмжигч" гэж үздэг. Дэмжигчид нь сонгуулийн кампанит ажилд оролцох, намын үйл ажиллагаанд туслах замаар хувь нэмэр оруулж болно. Гэвч намын дотоод сонгуульд санал өгөх эрхгүй.</p>
7	Ногоонтон болон зүүн жигүүрийн холбоо	<p>Намын зорилго, үзэл баримтлалтай санал нийлж байгаа бөгөөд дэмжих хүсэлтэй, БНИУ-ын болон ЕХ-ны иргэд, тус улсад оршин суух эрхтэй гадаадын иргэд гишүүнчлэлтэй байж болно.</p> <p>Дэмжигчид нь намын олон нийтийн арга хэмжээнд оролцох, кампанит ажилд туслах, санхүүгийн болон зохион байгуулалтын дэмжлэг үзүүлэх эрхтэй (Statuto dell'Alleanza Verdi e Sinistra, 2023).</p> <p>Гишүүний эрх дараах тохиолдолд дуусгавар болно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - өөрийн хүсэлтээ өгсөн; - Ёс зүйн дүрэм зөрчсөн; - гишүүний татвараа хугацаанд нь төлөөгүй.

Гурав. Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо

Судалгаанд хамрагдсан улс орнуудын улс төрийн намуудын нэр дэвшүүлэх үйл явцын нийтлэг зохицуулалтад нэр дэвшигчид ёс зүйн байх, намын бодлого, үзэл баримтлалыг дэмждэг байх ёстой. Мөн санал хураалтыг үе шаттай зохион байгуулах, ил тод байдлыг хангах зарчимд тулгуурлаж байна. Харин ялгаатай зохицуулалт нь АХУ, ИБУИНХУ-д зөвхөн намын гишүүд санал хураалтад оролцдог бол АНУ, БНИУ-д намын дэмжигчид нэр дэвшигчийг сонгох үйл явцад оролцдог.

АНУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан сонгууль (primary election) болон БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалт (primarie) нь хоёулаа бүх нийтийн сонгуульд өрсөлдөх нэр дэвшигчийг тодруулахад чиглэдэг ч зохицуулалтын хувьд ялгаатай. АНУ-ын урьдчилсан сонгууль нь муж улсын сонгуулийн эрх бүхий байгууллагуудын хяналт дор явагддаг, Холбооны хууль, Ардчилсан намын дүрмээр зохицуулагддаг, мөн АНУ-д муж улс тус бүрийн хуулийн дагуу оролцогчдын хүрээ өөр өөр байдаг бөгөөд зарим мужид нам бус сонгогчид ч оролцох боломжтой.

Харин БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалт нь намын дотоод дүрэм, зохицуулалтад тулгуурлаж, зөвхөн намын гишүүд болон тусгайлан бүртгүүлсэн дэмжигчдийг оролцуулдаг. Тус улсад санал хураалтыг намын хороод зохион байгуулдаг онцлогтой. Иймд АНУ-ын хувьд урьдчилсан сонгууль, БНИУ-ын хувьд урьдчилсан санал хураалт гэж ялгаатай байдлаар нэрлэдэг.

Доорх хүснэгт нь АНУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан сонгууль (primary election) болон БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалт (primarie)-ын гол ялгаа, нийтлэг шинжийг харуулав.

Хүснэгт 11. АНУ-ын Ардчилсан нам болон БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалтын харьцуулалт

№	Үзүүлэлт	АНУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан сонгууль (primary election)	БНИУ-ын Ардчилсан намын урьдчилсан санал хураалт (primarie)
1.	Зорилго	Намын нэр дэвшигчийг тодруулах	Намын нэр дэвшигчийг тодруулах
2.	Оролцогчид	Намын гишүүд, зарим муж улсад намын бус сонгогчид	Намын гишүүд, тодорхой нөхцөл хангасан дэмжигчид
3.	Зохион байгуулалт	Муж улсын сонгуулийн байгууллага хариуцдаг	Нам дотооддоо зохион байгуулдаг
4.	Санал хураалтын хэлбэр	Нууц санал хураалт	Нууц санал хураалт
5.	Төрийн оролцоо	Өндөр (хууль, журамд зохицуулагддаг, муж улсын төсвөөс санхүүждэг)	Бага (намын дүрмээр зохицуулагддаг, дотоод санхүүжилттэй)
6.	Ил тод байдал	Төрийн хяналт дор явагддаг тул ил тод	Намын зохион байгуулалтаас хамаарна
7.	Нэр дэвшигч тодруулах арга	Ихэнх мужид олонхын санал авсан нэр дэвшигч тодорно	Олонхын санал авсан нэр дэвшигч тодорно

Эдгээр улс орнуудын нэр дэвшүүлэх үйл явц нь нээлттэй гишүүнчлэлийн шаардлагыг тодорхой хэмжээнд агуулдаг ч намын дотоод дүрэм, улсын онцлогоос

хамааран дэмжигчдийн оролцоо, ил тод байдлыг хангах арга хэлбэр харилцан адилгүй байна.

3.1.Австралийн Холбооны Улс

Хүснэгт 12. АХУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо

№	Асуудал	Зохицуулсан байдал (Австралийн Хөдөлмөрийн нам)
1	Нэр дэвшигчид тавигдах хуулийн шаардлага	Үндсэн хуульд зааснаар: <ul style="list-style-type: none"> - АХУ-ын иргэн байх; - 12 сараас дээш хугацаагаар хорих ялаар шийтгүүлээгүй байх; - төрийн албан хаагч биш байх; - сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгэлтэй байх (§44).²²
2	Нэр дэвшигчид тавигдах намын дүрмийн шаардлага	Австралийн Хөдөлмөрийн намын Үндсэн дүрэмд зааснаар: <ul style="list-style-type: none"> - 18-аас дээш насны АХУ-ын иргэн иргэн , эсхүл байнга оршин суух эрхтэй иргэн байх; - Намын үзэл баримтлал, бодлого үйл ажиллагааг дэмждэг байх; - Гишүүнчлэлийн татвараа жил бүр төлсөн байх; - Давхар намын гишүүнчлэлгүй байх. <p>Гишүүний татвар төлснөөр сунгах ба гишүүнчлэлийн шаардлага хангасан намын гишүүн аливаа шалгаруулалт, намын бодлого, нэр дэвшигчийг сонгох санал хураалтад оролцох эрхтэй.</p>
3	Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба түүнд тавих хяналт (намын дотоод хяналт)	Австралийн Хөдөлмөрийн намын Үндсэн дүрэмд зааснаар нэр дэвшигчийг сонгон шалгаруулах үйл явц дараах үе шатуудтай: <ul style="list-style-type: none"> - намын дотоод дүрмийн дагуу тодорхойлолт, анкет, шаардлагатай баримт бичгийг бүрдүүлэн нэр дэвших өргөдөл гаргах; - намын үзэл баримтлал, бодлоготой нийцсэн эсэх, ёс зүйн шаардлагыг хангаж байгаа эсэхийг шалгах; - намын гишүүдийн санал хураалтаар шийдвэрлэх; - намын үндэсний зөвлөл баталгаажуулах (§6).
4	Жендерийн тэгш байдал ба төлөөллийг хамруулах	Австралийн Хөдөлмөрийн нам 1994 онд эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг нэмэгдүүлэх зорилгоор нэр дэвшигчдийнхээ 35 хувийг эмэгтэйчүүдээс бүрдүүлэх квот тогтоосон бөгөөд энэ хувь хэмжээг 2025 он гэхэд 50 хувьд хүргэх зорилт тавин ажилласны үр дүнд 2019 оны бүх нийтийн сонгуулиар 47 хувь нь эмэгтэйчүүд сонгогдсон байна.
5	Намын гишүүд, дэмжигчдийн оролцоо	Дэмжигчид Австралийн Хөдөлмөрийн намаас сонгуульд нэр дэвшигчийг тодруулах санал хураалтад оролцох эрхгүй, харин сонгуулийн кампанит ажилд оролцож нэр дэвшигчийг дэмжих боломжтой.
6	Санал хураалт, санхүүжилтийн ил тод байдал	Намын санхүүжилт нь хандив, гишүүнчлэлийн хураамж, төрийн санхүүжилт, үйл ажиллагааны орлогоос бүрддэг. Санхүүгийн зохицуулалтад Сонгуулийн хороо хяналт тавин ажилладаг бөгөөд намууд жил бүр тайлангаа өгч түүнийг сонгуулийн хороо албан ёсны цахим хуудсаараа олон нийтэд нээлттэй болгодог.

²² Австрали (1901) [1985]. The Australian Constitution. Хандах: <https://www.aph.gov.au/constitution> хандсан: 2025-01-03.

3.2. Америкийн Нэгдсэн Улс

Хүснэгт 13. АНУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо

№	Асуудал	Зохицуулсан байдал (Ардчилсан нам)
1	Нэр дэвшигчид тавигдах хуулийн шаардлага	АНУ-ын Конгресст нэр дэвшигчдэд тавигдах шаардлагыг тус улсын Үндсэн хуульд дараах байдлаар заасан: <ul style="list-style-type: none"> - <u>Төлөөлөгчдийн танхим</u> 25 нас хүрээгүй, 7 жилийн хугацаанд АНУ-ын иргэн байгаагүй, мөн сонгогдох гэж байгаа муж улсдаа тухайн сонгуулийн хугацаанд амьдарч байгаагүй бол төлөөлөгчөөр сонгогдохгүй (§1.2).²³ - <u>Сенат</u> Есөн жилийн хугацаанд Нэгдсэн Улсын иргэн байгаагүй, 30 нас хүрээгүй болон сонгуулийн үед тухайн муж улсын оршин суугч биш хувь хүн сенатчаар сонгогдохгүй (§1.3).²⁴
2	Нэр дэвшигчид тавигдах намын дүрмийн шаардлага	АНУ-ын муж улс бүрийн Ардчилсан нам өөр өөрийн тусгай шаардлагуудыг нэр дэвшигч нартаа тавьдаг. Миннесота мужид: <ul style="list-style-type: none"> - гишүүний татвараа төлсөн байх; - Үндсэн хуульд заасан (дээрх) шаардлагыг хангасан байх; - Конгресст нэр дэвшигч нь 6-аас доошгүй сарын өмнө Ардчилсан намд элссэн байх; - намын дүрэм зөрчиж, сахилгын шийтгэл хүлээгээгүй байх шаардлагатай.²⁵ Вашингтон мужид: <ul style="list-style-type: none"> - Вашингтоны Ардчилсан намын бүртгэлтэй, идэвхтэй гишүүн байх; - намын дотоод сонгуульд амжилттай оролцож, намын албан ёсны дэмжлэг авсан байх; - намын ёс зүйн дүрэм, үнэт зүйлсийг хүлээн зөвшөөрч, тэдгээрийг дагаж мөрддөг байх; - орон нутгийн иргэдийн асуудал, хэрэгцээг ойлгодог байх.²⁶
3	Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба түүнд тавих хяналт (намын дотоод хяналт)	Конгрессын сонгуульд Ардчилсан намаас нэр дэвшихийг хүссэн бүх нэр дэвшигчид тус намын муж улсын хороонд нэр дэвшигчийн мэдүүлэг гаргана. Тус намын хороо нь тухайн муж улсын хууль тогтоомж, намын дүрмийн дагуу Конгресст Ардчилсан намаас нэр дэвшигчийг тодруулахын тулд урьдчилсан сонгууль явуулна. Урьдчилсан сонгуулийн үр дүнг муж улсын намын хороо баталгаажуулж, олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг Конгресст Ардчилсан намаас нэр дэвшигчээр зарлана. Бүх нэр дэвшигчид Ардчилсан намын Ёс зүйн дүрмийг дагаж мөрдөж, намын мөрийн хөтөлбөр, үнэт зүйлсэд үнэнч байна. Нэр дэвшигчид кампанит ажлын хандив, зарцуулалтын талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг Муж улсын намын хороонд тогтмол тайлагнана.

²³ Америк (1787) [1992]. Үндсэн хууль. Хандах: <https://constitution.congress.gov/constitution/> Хандсан: 2025.02.17

²⁴ Мөн тэнд.

²⁵ Америк. [2023]. Миннесота мужийн Ардчилсан намын үндсэн дүрэм. Хандах: <https://dfl.org/wp-content/uploads/2024/02/2023-10-28-DFL-Constitution-Rev-B-1.pdf> Хандсан: 2025.02.17

²⁶ Америк. [2020]. Вашингтон мужийн Ардчилсан намын үндсэн дүрэм. Хандах: <https://wadems.org/wp-content/uploads/2024/02/Washington-State-Democrats-Bylaws-Current-as-of-1-28-24.pdf> Хандсан: 2025.02.17

		Намын төв байгууллага болох Ардчилсан намын Үндэсний хороо (DNC) нь урьдчилсан сонгуулийн хуваарь, дүрэм журам, оролцогчдын шалгуур зэрэгт хяналт тавьж, намын дүрэм, бодлогыг мөрдүүлдэг. Муж улсын түвшний намын байгууллагууд нь өөрсдийн муж улс дахь урьдчилсан сонгуулийн зохион байгуулалт, хяналтыг хэрэгжүүлдэг. Тэд нэр дэвшигчдийн бүртгэл, сурталчилгаа, санал хураалтын үйл явцыг зохицуулж, намын дүрэм, журмыг мөрдүүлдэг.
4	Жендерийн тэгш байдал ба төлөөллийг хамруулах	АНУ-ын хууль тогтоомж болон Ардчилсан намын дүрэмд Конгресст нэр дэвшигчид тавигдах шаардлагад жендерийн тэнцвэрийг хангах талаар тусгайлсан заалт байхгүй (The Democratic Party's gender paradox, 2025) байна.
5	Нийгмийн тодорхой бүлгийн төлөөллийг хамруулах	АНУ-ын хууль тогтоомжид Конгрессын сонгуульд нэр дэвшигчдийг нийгмийн тодорхой бүлгүүдээс хамруулах квотын шаардлага байдаггүй. Нэр дэвшигчид Үндсэн хуульд заасан нас, иргэншил, оршин суух хугацааны шаардлагыг хангасан байх ёстой.
6	Намын гишүүд, дэмжигчдийн оролцоо	Урьдчилсан сонгуульд муж улс бүрээс хамааран намын гишүүд, дэмжигчид зарим муж улсад аль нэг намын гишүүн бус сонгогчид оролцоно.
7	Санал хураалт, санхүүжилтийн ил тод байдал	Холбооны Сонгуулийн хороо болон муж улсын сонгуулийн байгууллагуудад хандив, зардлыг тайлагнана. Санхүүжилтийн мэдээлэл нээлттэй.

3.3.Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс

Хүснэгт 14. ИБУИНХУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо

№	Асуудал	Зохицуулсан байдал (Либерал ардчилсан нам)
1	Нэр дэвшигчид тавигдах хуулийн шаардлага	Сонгуулийн тухай хуульд: - 18 нас хүрсэн байх; - ИБУИНХУ-ын болон Хамтын нөхөрлөлийн улсын иргэн байх; Шүүгч, зэвсэгт хүчний зарим албан хаагч болон цагдаагийн албан хаагч, дипломат албан хаагч парламентын сонгуульд нэр дэвших эрхгүй.
2	Нэр дэвшигчид тавигдах намын дүрмийн шаардлага	Либерал Ардчилсан намын Үндсэн дүрэм: - 16-аас дээш настай байх; - ИБУИНХУ-ын иргэн, эсхүл албан ёсны оршин суух эрхтэй иргэн байх; - намын үзэл баримтлал, бодлогыг дэмждэг байх; - гишүүний татвараа жил бүр төлсөн байх (§2). Гишүүнчлэл нэг жилийн хугацаатай байх бөгөөд татвар төлснөөр шинэчлэгдэн сунгагдана.
3	Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба түүнд тавих хяналт (намын дотоод хяналт)	Либерал Ардчилсан намын Үндсэн дүрэмд зааснаар нэр дэвшигчийн хороог байгуулан тус хороо нь сонгон шалгаруулах явцад нэр дэвшигчийн үнэлгээг баталгаажуулах, батлагдсан нэр дэвшигчийг сонгон шалгаруулах, нэр дэвшигчээр батална (§19).
4	Жендерийн тэгш байдал ба	Бэлгийн Дискриминацийг Арилгах тухай хууль ²⁷ нь улс төрийн намуудад эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг нэмэгдүүлэх зорилгоор сонгуулийн нэр дэвшигчдийг сонгохдоо жендерийн квот тогтоохыг

²⁷ Их Британи (2002). Sex Discrimination (Election Candidates) Act. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/2/contents> Хандсан: 2025.02.17

	төлөөллийг хамруулах	зөвшөөрдөг. Энэ хууль нь жендерийн тэгш байдлыг дэмжихэд чиглэсэн бөгөөд намуудыг эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх бодлого хэрэгжүүлэхийг уриалдаг байна.
5	Нийгмийн тодорхой бүлгийн төлөөллийг хамруулах	ИБУИНХУ нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц ²⁸ -д нэгдэн орсон бөгөөд энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн улс төрийн болон нийгмийн оролцоог дэмжих үүргийг хүлээдэг. Эрх тэгш байдлын тухай хууль ²⁹ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхахыг хориглож, тэдний эрхийг хамгаалах ерөнхий зохицуулалтыг агуулдаг.
6	Намын гишүүд, дэмжигчдийн оролцоо	Тус намын дүрэмд намын гишүүнээр элсэхгүйгээр намын бодлогыг дэмжигч хэн бүхэнд Либерал ардчилсан нам нээлттэй гэж заасан. Дэмжигчдийн бүртгэл хөтлөн нэрсийн жагсаалтыг намын цахим хуудаст нийтэлдэг. Дэмжигчдийн чиг үүрэг: <ul style="list-style-type: none"> - намын үйл ажиллагааны талаар мэдээлэл авах; - намын бодлого, үйл ажиллагааг сурталчлах; - сонгуулийн кампанит ажилд сайн дурын ажилтнаар оролцох; - бодлого боловсруулах, зөвлөх үйл ажиллагаанд санал өгөх эрхгүй.
7	Санал хураалт, санхүүжилтийн ил тод байдал	Либерал ардчилсан намын Үндсэн дүрэмд зааснаар Санхүү, нөөцийн хороо нь намын төсөв, санхүүг хариуцдаг. Намын санхүүжилт нь ихэвчлэн гишүүдийн татвар, буцалтгүй тусламж, төрийн санхүүжилт, хандив зэргээс бүрддэг (§12).

3.4.Бүгд Найрамдах Итали Улс

Хүснэгт 15. БНИУ-ын нэр дэвшүүлэх үйл явц ба дэмжигчдийн оролцоо

№	Асуудал	Зохицуулсан байдал (Ардчилсан нам)
1	Нэр дэвшигчид тавигдах хуулийн шаардлага	Улсын төрийн намын тухай хууль байхгүй.
2	Нэр дэвшигчид тавигдах намын дүрмийн шаардлага	<ul style="list-style-type: none"> - Намын албан ёсны гишүүн, эсхүл өөрийгөө Ардчилсан намын дэмжигч хэмээн мэдүүлсэн байх; - БНИУ-ын хууль болон Ардчилсан намын ёс зүйн дүрмийн шаардлагыг хангасан байх; - намын бодлого, үзэл баримтлалыг тууштай дэмжих, сонгуулийн кампанит ажилд шударга, ёс зүйтэй оролцох баталгаа гаргасан. Намын санхүүгийн журам (гишүүний татвар), болон ёс зүйн дүрэм зөрчсөн бол нэр дэвших эрхгүй.
3	Нэр дэвшүүлэх үйл явц ба түүнд тавих хяналт (намын дотоод хяналт)	Сонгон шалгаруулалт 2 үе шаттай. Санал хураалтыг орон нутгийн болон үндэсний хяналтын хороо хариуцан зохион байгуулдаг. Нэр дэвшигчийн ёс зүйн талаар гомдол гарвал Ёс зүйн хороо 12 цагийн дотор хянан шийдвэрлэж, эцсийн шийдвэр гаргана.
4	Жендерийн тэгш байдал ба төлөөллийг хамруулах	Сонгуулийн тухай хуульд зааснаар пропорциональ тойрогт, намуудын жагсаалтад нэг хүйсийн төлөөлөл 60 хувиас хэтрэхгүй байх ёстой, харин нэг мандаттай тойргуудад, намууд нэг хүйсийн нэр

²⁸ НҮБ (2006). Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц. Хандах: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=10034> Хандсан: 2025.02.17

²⁹ Их Британи (2010). Equality Act. Хандах: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents> хандсан: 2025.02.17

		дэвшигчдийг нийт тойргийн 60 хувиас илүүгүйгээр нэр дэвшүүлэх боломжтой.
5	Нийгмийн тодорхой бүлгийн төлөөллийг хамруулах	Төлөөлөгчдийн танхим болон Сенатын танхимд нэр дэвшигчдийн жагсаалтын Үндэсний зөвлөл хэлэлцэн батална. Үндэсний зөвлөлийн шийдвэрийг зөвхөн ёс зүйн хороо хянаж үзэх эрхтэй. Үндэсний зөвлөл нь үндэсний болон орон нутгийн түвшинд цөөнхийн бүлгүүдийн төлөөллийг хангах бодлого, тоо, хувь хэмжээг тусгайлан баталдаг.
6	Намын гишүүд, дэмжигчдийн оролцоо	Урьдчилсан санал хураалт (Primarie)-д намын сонгогчид, дэмжигчид оролцож болно.
7	Санал хураалт, санхүүжилтийн ил тод байдал	Нэр дэвшигч нар намын дүрэмд тусгайлан заасан хэмжээний хандивыг намын төв байгууллагад тушаадаг. Нэр дэвшигчийн хандив, сонгуулийн сурталчилгааны зардлын зарцуулалтад Төв намын санхүүгийн хороо хяналт тавьж нэр дэвшигч өөрийн сонгуулийн зардлын тайланг олон нийтэд ил тод байлгах үүргийн хэрэгжилтийг хангуулдаг.

Ном зүй

- Norm Kelly USAID. (2024). Retrieved from The National Democratic Institute:
<https://www.ndi.org/>
- Australian electoral commission. (2022). Retrieved from Australian electoral commission:
<https://results.aec.gov.au/>
- Ballotpedia. (2025). Retrieved from Ballotpedia:
https://ballotpedia.org/List_of_political_parties_in_the_United_States#cite_note-1
- Democratic Party. (2025). Retrieved from Democratic Party: <https://democrats.org/>
- Democratic Party. (2025). Retrieved from Democratic Party: <https://democrats.org/>
- Australian electoral commission. (2024). Retrieved from Australian electoral commission:
https://www.aec.gov.au/parties_and_representatives/party_registration/Registered_parties/
- Australian labor party. (2024). Retrieved from Australian labor party: <https://alp.org.au/>
- Liberal Party. (2024). Retrieved from Liberal Party: <https://www.liberal.org.au/>
- The Greens. (2024). Retrieved from The Greens: <https://greens.org.au/>
- The National Conference of State Legislatures. (2025). Retrieved from The National Conference of State Legislatures: <https://www.ncsl.org/>
- The National Conference of State Legislatures. (2024 , February 06). Retrieved from State Primary Election Types: <https://www.ncsl.org/elections-and-campaigns/state-primary-election-types>
- Statuto del Partito Democratico. (2024). Retrieved from Statuto del Partito Democratico:
<https://partitodemocratico.it/>
- Regolamento delle Primarie. (2024). Retrieved from Regolamento delle Primarie:
<https://partitodemocratico.it/>
- Political Parties, Elections and Referendums Act 2000 (PPERA). (2000). Retrieved from Part IV, Sections 54-63: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>
- Statuto del Partito Democratico. (2013). Retrieved from Statuto del Partito Democratico Art. 27; Decreto-Legge: <https://www.partitodemocratico.it/>
- Parlamento Italiano. (2025). Retrieved from Parlamento Italiano: <https://www.camera.it>
- Senato della Repubblica. (2025). Retrieved from Senato della Repubblica: <https://www.senato.it>
- Republican National Committee. (2024). Retrieved from About the Republican Party:
<https://www.gop.com/>
- Democratic National Committee. (2023). Retrieved from Party Rules and Membership:
<https://democrats.org>
- The Liberal Democrats. (2024). Retrieved from Who We Are and What We Stand For:
<https://www.libdems.org.uk>
- Federal Constitution of the Liberal Democrats. (2023). Retrieved from The Liberal Democrats:
<https://www.libdems.org.uk/constitution>
- Fratelli d'Italia. (n.d.). Retrieved from Regolamento di Adesione dei Fratelli d'Italia:
<https://www.fratelli-italia.it>
- Fratelli d'Italia. (2023). Retrieved from Regolamento di Adesione dei Fratelli d'Italia:
<https://www.fratelli-italia.it>
- Statuto della Lega per Salvini Premier. (2023). Retrieved from Lega : <https://www.leganord.org>
- Statuto di Forza Italia. (2023). Retrieved from Forza Italia: <https://www.forzaitalia.it>
- Statuto del Partito Democratico. (2023). Retrieved from Partito Democratico:
<https://www.partitodemocratico.it>

Statuto del Movimento 5 Stelle. (2023). Retrieved from Movimento 5 Stelle:
<https://www.movimento5stelle.it>

Statuto di Azione. (2023). Retrieved from Azione: <https://www.azione.it>

Statuto di Italia Viva. (2022). Retrieved from Italia Viva: <https://www.italiaviva.it>

Statuto dell'Alleanza Verdi e Sinistra. (2023). Retrieved from Alleanza Verdi e Sinistra:
<https://www.verdisinistra.it>

Australian Labor Party National Constitution, Clause 6. (2023). Retrieved from Australian Labor Party: <https://www.alp.org.au/media/3572/alp-national-constitution-adopted-19-august-2023.pdf>

Ballot access requirements for political parties in Washington. (2025). Retrieved from Ballotpedia:
https://ballotpedia.org/Ballot_access_requirements_for_political_parties_in_Washington

The Constitution of the Federal Party. (2023). Retrieved from The Liberal Democrats:
<https://www.libdems.org.uk/constitution>

Regolamento di Adesione del Partito Democratico. (2023). Retrieved from Partito Democratico:
<https://www.partitodemocratico.it>

Regolamento per la Selezione dei Candidati del Partito Democratico. (2023). Retrieved from Partito Democratico: <https://www.partitodemocratico.it>

Regolamento per la Selezione dei Candidati del Partito Democratico. (2023). Retrieved from Partito Democratico: <https://www.partitodemocratico.it>

The Democratic Party's gender paradox. (2025). <https://www.washingtonexaminer.com/>. Retrieved from <https://www.washingtonexaminer.com/opinion/beltway-confidential/3314692/the-democratic-partys-gender-paradox/>